

Prerozdělování *welfare*: nástroj pomoci nebo kontroly?

Jiří Mertl*

Abstract: *This text, as an introduction to the projected dissertation, deals with the issue of the social justice concept that is providing an argumentation for reaching the socially just society. With the regard to social justice, the socio-political reality as neoliberal governmentality is analyzed, and it's pointed out that contemporary Western regimes aren't delivering the basic principle of socially just society as they are making difference between homo oeconomicus and homo sacer, which are then treated as minor citizens withstanding application of various repressive apparatuses. At the end, the concrete research design for analyzing the case of the Czech Republic is offered.*

Key words: *CDA, governmentality, metaphor analysis, neoliberalism, social justice*

1. Sociální spravedlnost – čistě analyticko-filozofický koncept nebo praktický nástroj?

Sociální spravedlnost je, stejně jako svoboda nebo moc, specifickou problematikou, která zaujímá v akademickém prostředí i ve veřejném prostoru důležité místo a o které v určitém ohledu přemýšlí každý člen společnosti. Obecně je spravedlnost tématem, jež bylo atraktivní samozřejmě již pro myslitele v antice, kteří se jím ovšem zabývali velmi obecně, přičemž pro ně byla zásadním tématem společenská harmonie a rovnováha, které se ovšem dalo dosáhnout různými způsoby. U Aristotela (2009b) bylo cestou ke spravedlnosti nastolení nejlepší uskutečnitelné obce, v níž by bylo rovnováhy docíleno participací občanů na veřejném životě a kritickou diskuzí nad směřováním obce. U Platóna (2005) je motiv harmonicko-rovnovážného uspořádání obce patrný v jeho ideji ideálně-efektivního uspořádání společnosti. Aristotelův přístup je otevřený určitému vývoji a diskuzi, přičemž podle Klause Günthera (1997: 20–21), Aristoteles rozlišil dva pojmy a druhy sociální spravedlnosti, které později dostaly název distributivní a komutativní. Distributivní spravedlnost je podle Aristotela (2009a: 116–118) vztažena

k prerozdělování společenských statků, a to na základě osobních kvalit daných občanů (někdo má větší a někdo menší vloh y zastávat například veřejný úřad, stejně jako má někdo větší a menší vloh y stát se řemeslníkem, kvalitativně jsou však tato povolání sama o sobě stejná). Komutativní neboli opravná spravedlnost nerozlišuje, zda je někdo způsobilější kvůli svým vlohám, jednoduše slouží k napravení vykonaného bezpráví (například krádeže), z čehož vyplývá, že se jedná o kompenzaci v rámci porušení zákona jako institucionálně a formálně vymezené normy. Nicméně otázka u distributivní spravedlnosti zůstává v jistém slova smyslu otevřena, protože už u Aristotela hraje důležitou roli společenská diskuze o tom, co je spravedlivá redistribuce (na základě jakých kritérií se budou statky redistribuovat a zda se budou zohledňovat pozitivní i negativní vlastnosti a vloh y) (Günther 1997: 22–23). Toto rozvažování je stále aktuální i dnes, i když samozřejmě prošlo velkým vývojem, přičemž v moderní době vznikla celá řada specifických výkladů a teorií, co je to sociální spravedlnost a jak bychom ji měli chápat a jak realizovat. Podle Petera Kollera (1997: 94–95) pak západní společnosti mají obecně tendenci vnímat sociální spravedlnost z hlediska

specifických distributivních požadavků. Mezi tyto požadavky patří obecná práva, která získá člověk tím, že se narodil do určitého právního řádu, kde jsou si všichni před právem rovni; občanské svobody, které danému jednotlivci umožňují žít život, jaký chce (a to i bez omezování ze strany společnosti); právo na občanskou participaci, která spočívá v možnosti ovlivnit směřování dané společnosti; důstojnost ztělesněná v právu na sociální rovnost šancí; a spravedlivé přerozdělování materiálních statků.

Tyto požadavky (ne)jsou pak reflektovány v konkrétních přístupech využívaných při reflektování sociální spravedlnosti v dané společnosti. Zřejmě nejjednodušším a dnes často akcentovaným přístupem je tržní pojetí sociální spravedlnosti, do něž patří libertarianismus (Nozick 1999; Rothbard 1978, 2006, 2009), neoliberalismus (Hayek 1998, 2004; Mises 2002, 2004) a také egalitární libertarianismus (Otsuka 2003; Parijs 1997, 2001; Vallentyne a Steiner 2000a, 2000b). Tržní sociální spravedlnost je charakteristická kladením důrazu na mechanismus trhu, kde jsou si, pokud není trh regulován, všichni formálně rovni v příležitostech a usilování o svoje blaho. Sociální politiky (redistribuce) jsou poté nepřijatelné, protože narušují fungování trhu a následně také fungování sociální spravedlnosti. Za upřesnění stojí zařazení egalitárního libertarianismu do této kategorie, neboť toto pojetí má v sobě velmi silný redistribuční prvek v podobě rovného práva všech na přírodní zdroje. Nicméně základ tvoří druhý prvek, který lexikálně stojí před rovným právem na přírodní zdroje, jímž je plné sebevlastnění, které potenciálně velmi narušuje první princip, neboť na základě sebevlastnění se každý může například prodat do otroctví. Egalitární libertarianismus tak více inklinuje spíše k libertarianismu než k egalitarismu, který můžeme označit za

druhý přístup nebo model k sociální spravedlnosti.

V rámci egalitárních modelů sociální spravedlnosti je zřejmě nejznámější jméno Johna Rawlse, který otevřel novodobou debatu o tom, zda panují v západních společnostech spravedlivé podmínky pro všechny členy společnosti. Rawls (1996, 2005) poté zformuloval koncept spravedlivé společnosti, který je založen na zohlednění společenských a životních aspektů, které nemůže žádný jedinec ovlivnit a do jisté míry (bez pomoci společnosti) změnit. Rawls tak určitým způsobem obnovil diskuzi, kterou jsme uváděli u Aristotela, a sice o (re)distribuci a morálních i formálních vodítcích, na základě nichž se bude v rámci společnosti přerozdělovat *welfare*. Rawls v tomto ohledu poukázal na skutečnost, že se lidé rodí s různými vlohami, postiženími a do různých sociálních situací, přičemž všechny tyto aspekty je znevýhodňují oproti ostatním. Společnosti by pak měly mít svoji základní strukturu (*basic structure*), která by byla neměnná a obsahovala by pomoc ze strany institucí lidem, kteří jsou vůči ostatním znevýhodněni. V současné době existuje v rámci tohoto přístupu několik dalších směrů, v rámci nichž řada autorů reinterpretuje Rawlsovy myšlenky a formuluje i nové pohledy a koncepty. Jako majoritní směry můžeme poté označit *luck egalitarianism* (například Anderson 1999; Cohen 1989; Knight 2009), prioritáristus (Parfit 2002, 2012; Persson 2012) a sufficientarismus (Benbaji 2006; Freiman 2012; Shields 2012).⁶⁷

⁶⁷ *Luck egalitarianism* můžeme jednoduše přeložit jako egalitarismus zohledňující štěstí, nicméně oficiální český ekvivalent neexistuje, proto budeme používat anglický název. U druhých dvou proudů je situace o něco lehčí, neboť *prioritarianism* a *sufficientarianism* se dají poměrně bez problémů překládat do češtiny. Nicméně překlad u druhého jmenovaného proudu je v podstatě nemožný, aniž bychom se vyhnuli krkolomným českým

Poslední velký proud, jenž můžeme nazvat humanistickým, odvádí debatu od redistribuce a kompenzace směrem k zajištění určitých schopností a možností, které jsou nezbytné pro každého člověka, aby mohl prožít život, jaký chce, a zároveň je nutné zajistit uznání (důstojnost) každého člověka. O zajištění určitých kompetencí mluví zejména dva autoři, a sice Amartya Sen (2006, 2009) a Martha Nussbaum (2006), kteří tyto kompetence vymezují taxativně, což je ovšem problematické z hlediska etnocentrismu a unifikace. I z tohoto důvodu se tudíž objevil důraz na druhý prvek, tedy důstojnost a uznání každého jednotlivce především jako bytosti, která má svoji důstojnost a potřeby. Vznikla poměrně nová teorie a debata, kterou otevřeli Nancy Fraser (2001, 2004) a Axel Honneth (2001, 2004), ohledně posunu od redistribuce k uznání či lépe řečeno ohledně existence kategorie uznání jako minimálně rovnocenné části teorie spravedlivého uspořádání společnosti. Fraser (2004: 23–24) poté mluví o jakémsi dualismu obou složek, kdy redistribuce i uznání jsou vzájemně závislé složky tvořící alespoň teoreticky spravedlivou společnost. Honneth (2004: 148–149) naproti tomu zdůrazňuje spíše uznání jako předpoklad k redistribuci, což znamená, že touha po uznání vede i k požadavku férovějšího přerozdělení prostředků u skupin, které jsou marginalizovány (a tudíž znevýhodněny) (srov. Hrubec 2011).

Analyticko-filozofický rozbor těchto modelů nám však mnoho nenapoví o tom, jak se jednotlivé přístupy projevují v sociálně-politické praxi a jak je vlastně tato praxe s ohledem na sociální spravedlnost utvářena. Nicméně modely a přístupy poukazují, že hlavním obecným motivem teorie sociální spravedlnosti je u všech autorů zajištění spravedlivých a

férových podmínek pro všechny členy společnosti. Z toho vyplývá, že pokud možno všichni členové společnosti by se měli ve společnosti cítit jako rovnocenní občané a měli by společnost vnímat jako prostor seberealizace (ať už v individuálním či společenském slova smyslu). Je tedy zřejmé, že teorie sociální spravedlnosti by měla poskytnout konceptualizaci a argumentaci pro podpoření vytvoření specifického politického a sociálního řádu, jehož hlavním cílem by byla určitá inkluze lidí do společenského a politického celku.⁶⁸ Zároveň z toho poté vyplývá, že každý člověk má v určitém smyslu důstojnost (v podstatě všechny koncepty v určité míře a slova smyslu přisuzují každému člověku jeho osobní integritu). V tomto ohledu a se zpětným poukazem na politicko-sociální praxi by tudíž sociální spravedlnost jako koncept měla přispět k identifikaci reálných společenských nespravedlností bránících v zajištění spravedlivých a důstojných podmínek a přispět k jejich nápravě. Takovým (modelovým) problémem může být politika, kterou zastáváme vůči postiženým lidem, bezdomovcům či v českém mediálním (ale i společenském a politickém) diskurzu tolik diskutovaným „nepřízřivým“.

2. Neoliberální governmentalita

Abychom mohli určitým způsobem zachytiti současnou sociálně-politickou realitu a zároveň využít koncept sociální

⁶⁸ Zde se nabízí kritika vedená na základě argumentu, který slavně vyjádřila Margaret Thatcher a který před ní poprvé jasně zformuloval Jeremy Bentham (2007: 3), a sice že společnost neexistuje a že je pouze shlukem jedinců, případně rodin. Nicméně všichni autoři, ať už jsou jakkoliv radikální, jako Murray Rothbard (například 2009), který navrhuje zrušení státu, stejně nakonec skončí ve vytyčování určitých společenských institucí, které tvoří alespoň elementární politický a sociální řád (zejména legitimní a formálně neutrální soustavu soudnictví, která by posuzovala stížnosti na různá vykonaná přikroří).

označením, proto bude vhodné používat překlopenou verzi slova.

spravedlnosti ve výše nastíněném kritickém smyslu, využijeme koncept governmentality Michela Foucaulta týkající se uplatňování (politické) moci a vytváření sociální reality pomocí tohoto uplatňování. Sociální realita je prostřednictvím governmentality konstruována za pomoci vytváření společenské normality, tedy vytyčování toho, co je normální a co je žádoucí (normální tužby, zájmy a způsob myšlení), a toho, co je abnormální a deviantní (Foucault 2007: 47–49). K tomuto vytváření normality následně společenské a politické instituce využívají v podstatě jakékoliv dostupné prostředky (například instituce a jejich vytváření, procedury, analýzy, reflexe, kalkulace a taktiky atd.) (Foucault 2007: 108–109). Určitým *raciem* pro konstruování normality a využívání prostředků jsou statistika a politická ekonomie, která slouží k interpretaci statistik. Pomocí statistiky a politické ekonomie se vytvoří matematický a numerický odraz reality a normálního stavu a poté se vytvoří příslušná norma nebo politiky (Foucault 2007: 62–63).

Neoliberální governmentality, která je v současnosti dominantním přístupem k vládnutí i konstruování sociální reality, se objevila v souvislosti s krizí sociálního státu a s tím spojené státo-fobie v 80. letech. Z tohoto důvodu však nemůžeme hovořit o „plnohodnotné“ neoliberální governmentalitě, neboť můžeme pozorovat, že ve většině západních států stále ještě existují zbytky sociálních států, které jsou postupně dekonstruovány a které zamezují plné aplikaci některých prvků neoliberální governmentality. Normalita je založena na amorálnosti sociálního státu a jeho systému rozložení společenských rizik na celou společnost a naopak podpoře étosu osobní zodpovědnosti, který koresponduje s obnovení principu volného trhu. Princip volného trhu jako jediný určující

společenský mechanismus je následně vnímán a konstruován nejenom jako přírodní zákon, ale také morálním imperativem, což velmi kontroverzně, ale přesně vyjadřuje Bob Jessop (2011: 59), který neoliberální radikalizaci trhu označuje jako fetišistický tržní fundamentalismus. V tomto ohledu by systém měl podporovat morálně uvědomělé jedince, kteří vnímají svoji osobní zodpovědnost za vše, co se jim v životě přihodí, a za vše, co vykonají (O'Malley 1996: 194). Trh se tudíž stává určitým morálním imperativem (spravedlností), protože jinak jsou nespravedlivě diskriminováni schopní jedinci (=ti, co se dokážou prosadit na trhu) a naopak podporováni neschopní lidé (=ti, co se nedovedou nebo nechtějí prosadit na trhu).

Schopný jedinec je poté zodpovědný nejenom sám za sebe, ale naprosto za vše, co se mu v životě přihodí (tedy i za události, které nemůže ovlivnit), protože je to jeho život a společnost nemůže být zodpovědná za jeho život. Každý jednotlivec tak musí myslet na všechny možné aspekty, které by se mu mohly v životě přihodit, od zdravotních těžkostí (musí proto myslet na zdravý životní styl – nekouřit a nepít alkohol a naopak sportovat –, chodit na preventivní prohlídky, zřídit si zdravotní, penzijní a úrazové pojištění atd.) po ztrátu zaměstnání (musí se tedy neustále vzdělávat, mít pojištění v nezaměstnanosti a musí se snažit být neustále atraktivní pro trh) (Lessenich 2011: 310–313).⁶⁹ Takto

⁶⁹ Je však otázkou, nakolik může být každý z nás předvídatý v oblasti pojištění, protože je dnes naprosto běžnou praxí, že firmy zajišťující pojištění běžně obchodují na tzv. finančních trzích, aby zvýšily svůj zisk. Toto obchodování, jak se prokázalo nesčetněkrát v historii, může být velmi rizikové a hrozí nejenom ztráta obchodovaných peněz, ale i samotný krach dané firmy. Ale to není jediný problém, většina akciových firem má svoje akcie uvolněny k obchodování na těchto trzích, od

uvědomělého a „normálního“ jedince můžeme označit za *homo oeconomicus*. Nicméně v tomto ohledu vzniká určitý problém, který spočívá v otázce, co s lidmi, kteří nevyhovují ideálu *homo oeconomicus*. Tento problém se stává ještě palčivějším, když přihlédneme k nárokům, které jsou kladeny na každého člověka, jsou velmi velké. Každý musí počítat v podstatě s jakoukoliv eventualitou ve svém životě a žije tak v podstatě v neustálé nejistotě z toho, co nastane, a jestli se bude moci s danou situací vypořádat. Tato nejistota je navíc znásobena propojeností dnešního světa do nekonečného množství událostí a procesů, které jsou nepřehledné a u kterých nelze předvídat jejich výsledky, nelze si podle nich zařídit život. Navíc existují i faktory náhody a štěstí/smůly, které nikdo neovlivní a nikdo za ně nemůže, přesto některým lidem tyto faktory zajistí bezstarostný a některým strastiplný život. Není tedy překvapením, že řada lidí nemůže nebo nechce dostát nárokům étosu osobní zodpovědnosti.

Určitá „náprava“ neschopných jedinců, kteří odporují nastavované normalitě a jsou považováni za deviantní, tedy výchova těchto jedinců v *homo oeconomicus*, je v rámci neoliberální governmentality předem odmítnuta, neboť neschopní jedinci jsou považováni za již „ztracené“ a nenapravitelné.

čehož se odvíjí hodnota a kredibilita dané firmy. Jak však ukázal případ Lehmann Brothers, firmy, která v podstatě sama vyvolala krizi finančních trhů a zapříčinila krach mnoha firem tím, že emitovala do oběhu veliké množství akcií (nejenom svých, protože tato firma vydělávala na obchodu s akcemi), krach pojišťovací firmy ani nemusí být její vlastní vinou. Koneckonců krize finančních trhů ovlivnila i firmy, které na těchto trzích přímo neparticipovaly v rámci interdependence (tedy vzájemné závislosti). Má toto každý jednotlivec předvídat? Zcela jistě podle neoliberální governmentality ano. Každý, kdo si tedy zřizuje pojištění, by nejspíše měl mít pojistky zdvojeny nebo zvícenasobeny („kdyby něco“).

„Rehabilitace“ a normalizace těchto jedinců prostřednictvím sociální pomoci vytvořila sociální stát, který byl ztělesněním nenapravitelnosti těchto lidí, což byla v očích neoliberalů chyba, kterou nelze opakovat podruhé. Pozici, jakou „abnormální“ lidé v rámci neoliberální governmentality získali, zřejmě nejlépe charakterizuje Giorgio Agamben, podle nějž se tito lidé stali *homo sacer*. Agamben (1998: 139–140) poukazuje na skutečnost, že na Západě historicky všechny společnosti (a jejich panovníci) určovaly, jaký styl a způsob života je politicky hodnotný a jaký ne (tedy koho lze vyčlenit ze společnosti). Pro lidi, kteří byli společností označeni za zbytečné a společensky tudíž nepřínosné, používá Agamben označení z římského práva, a sice *homo sacer*. Toto označení však z dnešního hlediska může být matoucí, protože doslovně toto označení znamená „posvátný člověk“, což je dáno „christianizací“ tohoto výrazu a což nekoresponduje s tím, co jsme napsali výše. Nicméně v kontextu starověkého Říma a římského zákoníku se *homo sacer* překládá jako „prokletý člověk“, neboť dle tohoto zákoníku bylo jakéhokoliv takového člověka, který měl tento status, možné beztrestně zabít, ale nesměl být obětován v náboženském obřadu ve prospěch společnosti, neboť toho nebyl hoden. Status *homo sacer* pro deviantní jedince je v neoliberální governmentalitě naprosto stejný, ale způsob, jakým se s nimi v rámci společnosti zachází, je naprosto opačný. Tyto lidi není možné zabít, kvůli důvodům, které jsme podrobněji rozebírali výše v souvislosti s veřejnými popravami, ale lze je využít v rámci obecného zájmu, ve prospěch společnosti, tedy k legitimizaci systému a podpoře schopných jedinců, ale také k výchově ostatních občanů, kteří jsou tak „motivováni“, aby neskončili na stejné pozici.

K vyčleňování jedinců na *homo oeconomicus* a *homo sacer* využívají političtí aktéři v rámci neoliberální governmentality zbytky sociálního státu, zejména jeho mechanismus na přerozdělování *welfare*. Status *homo sacer* získávají všechny kategorie lidí, které se jakýmkoliv způsobem vymykají tržní logice, především jsou to bezdomovci, squatteři, nepracující, ale také matky samoživitelky, postižení lidé a v českém diskurz tzv. nepřizpůsobiví. Celkově pak mají status *homo sacer* v podstatě všichni, kdo dlouhodobě naprosto mimo trh nebo dlouhodobě přichází do styku se zbytky sociálního státu v podobě sociální pomoci. Nicméně přesto můžeme rozeznat v těchto kategoriích určitý rozdíl. Bezdomovci, squatteři a další lidé s nálepkou „antisystémových“ deviantů jsou v podstatě automaticky marginalizováni a stigmatizováni jako „individua“, která jsou pro společnost pouze přítěží a jejichž životní styl je hrozbou pro majoritní společnost a „slušné“ občany. Ovšem lidé, kteří hledají pomoc od společnosti, a proto participují na systému sociální pomoci takto automaticky marginalizováni a stigmatizováni nejsou, neboť stále mají alespoň základní snahu se začlenit do systému. Na tyto lidi je aplikována velmi sofistikovaná neoliberální governmentální technika, která je stigmatizuje velmi podobě (ale ne úplně stejně) jako prvně zmiňované kategorie lidí. Tato technika se v poslední době stala předmětem četných empirických analýz (viz například Eubanks 2006; Gilliom 2001; Henman a Marston 2008; Henman 2004; Magnet 2009; Maki 2011; Pleace 2007). Autoři všech těchto analýz poukazují na specifické využívání třech konceptů – labelingu, morální paniky a ban-opticonu. Podle Howarda Beckera (1966: 8–14), který zformuloval teorii labelingu, existují v každé společnosti určité formální a neformální normy, při jejichž překročení či

porušení dochází k udělení deviantní nálepky tomu, kdo normy překročil. Devianti jsou poté negativně stigmatizováni a považováni za hrozbu, přičemž členové „majoritní“ společnosti se je snaží izolovat (ať už přímo pomocí vězení nebo pravidelným uplatňováním represí – razíí, zatýkání, přesídlování apod.) nebo vytlačit na okraj společnosti. Důležitým článkem jsou v tomto procesu samozřejmě média, která zprostředkovávají daný label široké veřejnosti, ale také poskytují informace o potenciálních deviantech a dodávají prvotní impuls k udělení labelu (Becker 1966: 31). Nicméně label není udělován pouze majoritou členů společnosti, ale také může být udělen také minoritou, a sice tzv. morálními podnikateli, kteří mají v dané společnosti velkou autoritu (Becker 1966: 147–148). Koncept labelingu dále ve svém díle rozpracoval Stanley Cohen, který zformuloval teorii morální paniky, která přímo navazuje na důsledky, které s sebou nese skutečnost, že v dané společnosti existují devianti. Podle Cohena (2011: 1) totiž může existence takových skupin či jednotlivců vyvolat ve společnosti tzv. morální paniku. Morální panika je charakteristická tím, že majorita společnosti se cítí být přímo ohrožena devianty, kteří představují riziko pro společenské normy a zájmy (ale také bezpečnostní riziko, například kvůli kriminalitě apod.). Cohen však upozorňuje, že „spouštěčem“ morální paniky nemusí být pouze existence deviantů, ale mohou ji také spouštět určité společenské události či určitý stav společnosti (například v oblasti korupce). Na morální panice se pak velkou měrou podílejí média, která daný spouštěcí aspekt prezentují ve zjednodušené, stereotypizované a nekritické podobě. Důvody k morální panice jsou poté zaštitěny různými společenskými experty, kteří poskytují argumentaci, jež pomáhá racionalizovat

oprávněnost strachu.⁷⁰ I přesto však Cohen zdůrazňuje roli médií, která podle něj hrají klíčovou roli v utváření morální paniky a jejího udržování (Cohen 2011: 11).

Na problematiku labelování a stigmatizace specifickým způsobem navazuje Didier Bigo, který zformuloval koncept *ban-opticonu*. Bigo se v rámci oboru surveillance studies zabývá problematikou bezpečnosti a zajišťování bezpečnosti v souvislosti s omezování svobody (a to jak ve formě restrikcí, tak ve formě sledování pomocí kamer či databází jako formy autoregulace chování u jednotlivců a formy managementu obyvatel a jejich bezpečí). Bigo (2008: 32) v souvislosti s událostmi 11. září 2001 tvrdí, že mechanismus, jakým západní společnosti a státy svým občanům zajišťují bezpečí, se změnil, neboť státy již nesledují plošně celé obyvatelstvo a mezinárodní prostředí, ale naopak se soustředí na vytipování potenciálních problémových deviantů, které pak sledují a snaží se předejít možnému škodlivému deviantnímu chování. Ke sledování je využita velmi sofistikovaná síť elektronických i (polo)mechanických sledovacích zařízení, mezi něž patří mimo klasických CCTV⁷¹ kamer také biometrické identifikátory (identifikace na základě otisku prstu, fyzických rysů tváře nebo oční sítnice) a programovatelné čipové karty (a teoreticky i čipy přímo v kůži), která jsou

⁷⁰ Asi nejviditelnějším příkladem mohou být různí bezpečnostní experti, kteří vytváří nejrůznější podoby (potenciálních) hrozeb v souvislosti s terorismem (ale i mnoha jinými událostmi a aktéry), ale také političtí a sociální komentátoři, kteří často opakují stereotypy a společensky očekávané fráze namísto kritických či alternativních pohledů.

⁷¹ Akronym označující *Closed Circuit Television*, tedy uzavřený kamerový systém. Tyto systémy se dnes využívají velmi často k zabezpečení různých objektů a prostorů, ale také k monitorování veřejného prostoru ze strany státních institucí (nejčastěji policie).

navíc vzájemně propojena do databází (včetně DNA databází), takže dokážou velmi efektivně vytipovat potenciálního „škůdce“ (Bigo 2006: 56). To znamená, že získávaná data se automaticky zapisují do určených databází, které jsou pak internacionálně propojeny, přičemž data se dále dávají do souvislostí pomocí specifických počítačových algoritmů. Výsledkem jsou pak potenciálně riziková lidé (ať už na domácím nebo mezinárodním poli), které je třeba dále a podrobněji monitorovat.⁷² Tento koncept a mechanismus se poté dá aplikovat také na problematiku vyčleňování *homo sacer*.

3. Neoliberální governmentality v České republice? Výzkumný design

Je však otázkou, zda je neoliberální governmentality a normality, která je prostřednictvím ní konstruována, přítomná i v českém prostředí. Na analýzu této otázky využijeme kritickou diskurzivní analýzu (viz Dijk 1993, 2012; Jäger 2001; Meyer 2001; Wodak 2001), analýzu metafor (viz Charteris-Black 2004; Lakoff a Johnson 1980; Schön 1993) a kritickou obsahovou analýzu politických dokumentů a veřejných vystoupení týkajících se sociálních politik (zejména zdravotnictví, školství a sociálního zabezpečení), a to v posledních třech volebních obdobích. V tomto ohledu budeme používat pouze vlastní vystoupení relevantních politických aktérů, nikoli interpretace nebo rozborů v médiích, a původní dokumenty, jejichž autory jsou příslušné instituce. Vedle analýzy politického diskurzu budeme také analyzovat rozhovory s potenciálně stigmatizovanými lidmi. Mezi informanty bude zahrnuto pět postižených lidí a pět

⁷² Důkazem využívání těchto metod a postupů budiž nedávné bombové útoky v Bostonu, kdy se americké bezpečnostní složky skrze média omlouvaly, že útoky nevytipovaly dříve, neboť bratři Carnajevové nebyli vlivem chyby v systému nebo špatného zadání údajů v dané „rizikové“ databázi.

nezaměstnaných, přičemž budeme v tomto ohledu spolupracovat s některými neziskovými subjekty (například s Národní radou osob se zdravotním postižením, Akčním spolkem nezaměstnaných a

Asociací občanských poraden). V souvislosti s rozhovory budeme používat kvalitativní metodu narativních interview, která nevyžaduje příliš velký vzorek informantů.

Zdroje

AGAMBEN, Giorgio: 1998. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.

ANDERSON, Elizabeth: 1999. What is the Point of Equality? *Ethics*, roč. 102, č. 2, s. 287–337.

ARISTOTELES: 2009a. *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek.

ARISTOTELES: 2009b. *Politika*. Praha: Rezek.

BECKER, Howard: 1966. *Outsiders*. New York: Free Press.

BENBAJI, Yitzhak: 2006. Sufficiency or Priority? *European Journal of Philosophy*, roč. 14, č. 3, s. 327–348.

BENTHAM, Jeremy: 2007. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. New York: Dover Publications.

BIGO, Didier: 2006. Security, Exception, Ban and Surveillance. In: Lyon, David (ed.): *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*. Cullompton: Willan.

BIGO, Didier: 2008. Globalized (In)security: The Field and the Ban-opticon. In: Bigo, Didier a Tsoukala, Anastassia (eds.): *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal Practices of Liberal Regimes after 9/11*. New York: Routledge, s. 11–48.

COHEN, Gerald A.: 1989. On the Currency of Egalitarian Justice. *Ethics*, roč. 99, č. 4, s. 906–944.

COHEN, Stanley: 2011. *Folk Devils and Moral Panics*. New York: Routledge.

DIJK, Teun van: 1993. Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse & Society*, roč. 4, č. 2, s. 249–283.

DIJK, Teun van: 2012. Structures of Discourse and Structures of Power. In: Anderson, James (ed.): *Communication Yearbook 12*. London: Routledge, 18–59.

EUBANKS, Virginia: 2006. Technologies of Citizenship: Surveillance nad Political Learning in the Welfare System. In: Monahan, Torin (ed.): *Surveillance and Society*. New York: Routledge, s. 89–107.

FOUCAULT, Michel: 2007. *Security, Territory, Population*. New York: Picador.

FRASER, Nancy: 2001. Recognition without Ethics? *Theory, Culture & Society*, roč. 18, č. 2–3, s. 21–42.

FRASER, Nancy: 2004. Sociální spravedlnost ve věku politiky identity. Přerozdělování, uznání a participace. In: Fraser, Nancy a Honneth, Axel: *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia, s. 19–141.

FREIMAN, Christopher: 2012. Why Poverty Matters Most: Towards a Humanitarian Theory of Social Justice. *Utilitas*, roč. 24, č. 1, s. 26–40.

GILLIOM, John: 2001. *Overseers of the Poor: Surveillance, Resistance, and the Limits of Privacy*. Chicago: University of Chicago Press.

- GÜNTHER, Klaus: 1997. Co znamená: "Každému to, co mu náleží"? K novému odhalení distributivní spravedlnosti. In: Velek, Josef (ed.): *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, s. 15–51.
- HAYEK, Friedrich A. von: 1998. *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia.
- HAYEK, Friedrich A. von: 2004. *Cesta do otroctví*. Brno: Barrister & Principal.
- HENMAN, Paul a MARSTON, Greg: 2008. The Social Division of Welfare Surveillance. *Journal of Social Policy*, roč. 37, č. 2, s. 187–205.
- HENMAN, Paul: 2004. Targeted! Population Segmentation, Electronic Surveillance and Governing the Unemployed in Australia. *International Sociology*, roč. 19, č. 2, s. 173–191.
- HONNETH, Axel: 2001. Recognition or Redistribution?: Changing Perspectives on the Moral Order of Society. *Theory, Culture & Society*, roč. 18, č. 2–3, s. 43–55.
- HONNETH, Axel: 2004. Přerozdělování jakožto uznání. Odpověď adresovaná Nancy Fraserové. In: Fraser, Nancy a Honneth, Axel: *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia, s. 143–244.
- HRUBEC, Marek: 2011. *Od zneuznání ke spravedlnosti: kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha: Filosofia.
- CHARTERIS-BLACK, Jonathan: 2004. *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- JÄGER, Sigfried: 2001. Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of a Critical Discourse and Dispositive Analysis. In: Wodak, Ruth a Meyer, Michael (eds.): *Methods of Critical Discursive Analysis*. London: SAGE, s. 32–62.
- JESSOP, Bob: 2011. Construing Another Foucault Effect: Foucault on States and Statecraft. In: Bröckling, Ulrich, Krasmann, Susanne a Lemke, Thomas (eds.): *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*. New York: Routledge, s. 56–73.
- KNIGHT, Carl: 2009. *Luck Egalitarianism: Equality, Responsibility, and Justice*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- KOLLER, Peter: 1997. Pojetí společnosti a sociální spravedlnost. In: Velek, Josef (ed.): *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia, s. 83–107.
- LAKOFF, George a JOHNSON, Mark: 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LESSENICH, Stephan: 2011. Constructing the Socialized Self: Mobilization and Control in the "Active Society." In: Bröckling, Ulrich, Krasmann, Susanne a Lemke, Thomas (eds.): *Governmentality: Current Issues and Future Challenges*. New York: Routledge, s. 304–319.
- MAGNET, Shoshana (2009): Bio-Benefits: Technologies of Criminalization, Biometrics, and the Welfare System. In: Hier, Sean P. a Greenberg, Josh (eds.): *Surveillance: Power, Problems, and Politics*. Vancouver: UBC Press, s. 169–183.
- MAKI, Krystle: 2011. Neoliberal Deviants and Surveillance: Welfare Recipients under the Watchful Eye of Ontario Works. *Surveillance & Society*, roč. 9, č. 1/2, s. 47–63.

- MEYER, Michael: 2001. Between Theory, Method, and Politics: Positioning of the Approaches to CDA. In: Wodak, Ruth a Meyer, Michael (eds.): *Methods of Critical Discursive Analysis*. London: SAGE, s. 14–31.
- MISES, Ludwig von: 2002. *Byrokracie*. Praha: Liberální institut.
- MISES, Ludwig von: 2004. *The Free Market and Its Enemies*. New York: Foundation for Economic Education.
- NOZICK, Robert: 1999. *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell.
- NUSSBAUM, Martha: 2006. *Frontiers of Justice: Disability, Nationality, Species Membership*. Cambridge: Harvard University Press.
- O'MALLEY, Pat: 1996. Risk and Responsibility. In: Barry, Andrew, Osborne, Thomas a Rose, Nikolas (eds.): *Foucault and Political Reason*. Chicago: Chicago University Press, s. 189–207.
- OTSUKA, Michael: 2003. *Libertarianism without Inequality*. Oxford: Clarendon Press.
- PARFIT, Derek: 2002. Equality or Priority? In: Clayton, Matthew a Williams, Andrew (eds.): *The Ideal of Equality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, s. 81–125.
- PARFIT, Derek: 2012. Another Defence of the Priority View. *Utilitas*, roč. 24, č. 3, s. 399–440.
- PARIJS, Philippe van: 1997. *Real Freedom for All*. Oxford: Oxford University Press.
- PARIJS, Philippe van: 2001. *What's Wrong with the Free Lunch*. Boston: Beacon Press.
- PERSSON, Ingmar: 2012. Prioritarianism and Welfare Reductions. *Journal of Applied Philosophy*, roč. 29, č. 4, s. 289–301.
- PLATON: 2005. *Ústava*. Praha: Oikoymenth.
- PLEACE, Nicholas: 2007. Workless People and Surveillant Mashups: Social Policy and Data Sharing in the UK. *Information, Communication & Society*, roč. 10, č. 6, s. 943–960.
- RAWLS, John: 1996. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- RAWLS, John: 2005. *A Theory of Justice*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- ROTHBARD, Murray N.: 1978. *For a New Liberty: The Libertarian Manifesto*. New York: Collier Books.
- ROTHBARD, Murray N.: 2006. *Power & Market*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- ROTHBARD, Murray N.: 2009. *Anatomy of the State*. Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- SEN, Amartya: 2006. *Inequality Reexamined*. Oxford: Oxford University Press.
- SEN, Amartya: 2009. *The Idea Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- SHIELDS, Liam: 2012. The Prospect for Sufficiency. *Utilitas*, roč. 24, č. 1, s. 101–117.
- SCHÖN, Donald A.: 1993. Generative Metaphor: A Perspective on Problem-setting in Social Policy. In: Ortony, Andrew (ed.): *Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 137–163.
- VALLENTYNE, Peter a STEINER, Hillel (eds.): 2000a. *Left-Libertarianism and Its Critics*. New York: Palgrave Macmillan.

VALLENTYNE, Peter a STEINER, Hillel (eds.): 2000b. *The Origin of Left-Libertarianism*. New York: Palgrave Macmillan.

WODAK, Ruth: 2001. What CDA is about – a Summary of Its History, Important Concepts and Its Developments. In: Wodak, Ruth a Meyer, Michael (eds.): *Methods of Critical Discursive Analysis*. London: SAGE, s. 1–13.

* **Mgr. Jiří Mertl**, jmertl@kap.zcu.cz, Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU, 3. ročník, prezenční forma, školitelka: Mgr. Lenka Strnadová, Ph.D,